

Dr hab. Małgorzata Rosalska, prof. UAM

Poznań 14.06.2022

Wydział Studiów Edukacyjnych

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Mirosława Bobka na temat „**Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnej w kształtowaniu kompetencji zawodowych przez uczniów szkoły branżowej I stopnia**” napisanej pod kierunkiem dr hab. Euniki Baron-Polańczyk, prof. UZ oraz promotor pomocniczej dr Anety Klementowskiej.

Temat recenzowanej pracy integruje dwa zagadnienia, które są nie tylko aktualne i mocno dyskutowane w teorii i praktykach edukacyjnych, ale także mają istotny walor aplikacyjny. Pierwszym jest rozwijanie kompetencji zawodowych, drugim wykorzystywanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w edukacji. Takie usytuowanie tematu czyni zaproponowane analizy nie tylko interesującymi poznawczo, ale także inspirującymi w kontekście projektowania ofert edukacyjnych dla uczniów szkół branżowych I stopnia. W perspektywie zmian w kształceniu w zawodach modelowanych nie tylko reformą kształcenia zawodowego, ale także rozwiązaniami proponowanymi w Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji i Zintegrowanej Strategii Umiejętności namysł nad edukacyjnymi możliwościami rozwijania zasobów kompetencyjnych jest obecnie szczególnie potrzebny i wartościowy. Autor recenzowanej dysertacji zaproponował analizę możliwości rozwijania kompetencji zawodowych poprzez wykorzystywanie technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Przedłożoną do recenzji pracę oceniam pozytywnie. Zarówno w warstwie koncepcyjnej, jak i w analizie pozyskanych danych Autor wykazał się znajomością nie tylko specyfiki kształcenia w zawodach, jego uwarunkowań i metodyki, ale także zaproponował wnioski mające charakter aplikacyjny i inspirujący w kontekście projektowania wsparcia edukacyjnego i doradczego dla uczniów szkół branżowych.

Praca składa się z wprowadzenia, pięciu rozdziałów o charakterze teoretycznym, rozdziału zawierającego metodologiczne założenia projektu badawczego, rozdziału prezentującego analizę i interpretację wyników badań. Autor rzetelnie opracował bibliografię, netografię, spis aktów prawnych, spis rysunków i spis tabel. Łącznie, wraz z załącznikami, praca liczy 300 stron. Jej struktura jest typowa dla prac o charakterze sondażowym.

We wstępie Autor rysuje teoretyczne tło projektu badawczego, uzasadnia jego znaczenie odwołując się do szerokiego spektrum zjawisk o charakterze edukacyjnym i z obszaru rynku pracy. Wskazuje także metodologiczne założenia badań. Moje wątpliwości budzi zaprezentowany we wstępie problem badawczy. Ma on formę pytania „W jaki sposób kształtowane umiejętności wykorzystywania TIK pozwalają wpływać na zwiększenie poziomu osiągnięć zawodowych?” Jest on zarówno nieprecyzyjny, jak i nieadekwatny do wskazanych metody i techniki. Ponadto autor myli metodę i technikę badawczą.

Część teoretyczna składająca się z pięciu rozdziałów. Ujawnia sposób myślenia Autora o usytuowaniu zagadnienia rozwijania kompetencji zawodowych w szerszym tle uwarunkowań edukacyjnych. Moje ogólne uwagi dotyczące części teoretycznej odnoszą się do dwóch jej aspektów. Pierwszy to tytuły rozdziałów. Mają formę ogólnych zagadnień i nie mają charakteru problemowego. Drugi aspekt to dobór literatury - Autor oszczędnie wykorzystuje literaturę obcojęzyczną. W liczącej 280 pozycji bibliografii znalazłam tylko jedną publikację anglojęzyczną. Uwzględniając, że Autor koncentruje się na polskiej szkole i polskim uczniu, uważam, że wprowadzenie publikacji anglojęzycznych ukazujących najnowsze analizy w zakresie polityk edukacyjnych, rynku pracy, dyskursów w analizie kompetencji zawodowych czy wykorzystywania technologii informacyjno-komunikacyjnych w edukacji zawodowej zwiększyłyby jakość prezentowanych treści.

Rozdział dotyczący rynku pracy zawiera informacje podstawowe. Brakuje tu - w mojej opinii - szerszego tła omawianych zagadnień oraz odniesień do takich dokumentów jak Zintegrowany System Kwalifikacji i Zintegrowania Strategia Umiejętności. Wprowadzenie kwalifikacji rynkowych i możliwości walidowania kompetencji zdobytych poza systemem edukacji formalnej istotnie modeluje aktualnie relację między polską edukacją (formalną, nieformalną i pozaformalną) a rynkiem pracy.

Drugi rozdział dotyczy współczesnej szkoły zawodowej. Autor rozpoczyna rozważania od zaprezentowania szkolnego doradztwa zawodowego. Zawartość tej części pracy jest mocno dyskusyjna. Autor nie odnosi się do podstawowego dokumentu dotyczącego realizacji doradztwa w szkołach (także branżowych I stopnia) – Rozporządzenia MEN z dnia 12 lutego 2019 w sprawie doradztwa zawodowego. Przytacza także nieaktualne informacje - Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej już nie funkcjonuje, a na jego nieaktualizowanej stronie aktualności pochodzą z roku 2017. Nie jest dla mnie jasne usytuowanie rozważań o szkolnym doradztwie zawodowym w strukturze pracy. Tym bardziej, że Autor zaakcentował znaczenie teorii rozwojowych (mocno aktualnie krytykowanych w dyskursie poradoznawczym), a nie uwzględnił kluczowych celów i zadań doradztwa zawodowego adresowanego do uczniów kształcących się w zawodach i teorii akcentujących cechy współczesnych karier zawodowych – szczególnie ich mozaikowy i nieprzewidywalny charakter. Dwa kolejne podrozdziały mają charakter sprawozdawczy, opisowy. Autor referuje kierunki zmian w zakresie kształcenia zawodowego oraz strukturę systemu kształcenia zawodowego. Opis koncentruje się na edukacji formalnej oraz na propozycjach związanych z kształceniem w rzemiośle i kształceniem dualnym. W tej części pracy brakuje odniesień do pozostałej części systemu kształcenia zawodowego, a przede wszystkim kwalifikacji rynkowych i procedur związanych z walidacją oraz propozycji zamieszczonych w Zintegrowanej Strategii Umiejętności. Brak tych wątków wynika – w mojej opinii – z doboru literatury, na podstawie której Autor prezentuje zagadnienie. Nie zawsze są to publikacje analizujące najnowsze zjawiska i trendy.

Rozdział trzeci dotyczy kompetencji. Także ta część pracy zawiera podstawowe informacje ukazane sprawozdawczo, a nie problemowo. Dostrzegam tu deficyt analiz dotyczących ewolucji postrzegania roli kompetencji w profilu karierowym pracownika i możliwości ich pomiaru. Jestem w stanie zaakceptować perspektywę Autora i wybór tych ujęć, które wydają się być użyteczne w kontekście celów projektu badawczego, ale ukazanie zagadnienia kompetencji zawodowych w szerszej perspektywie zwiększyłoby walor poznawczy tej części pracy.

Rozdział czwarty poświęcony jest technologiom informacyjno-komunikacyjnym i ich roli w edukacji, także edukacji zawodowej. Technologie te dynamicznie się rozwijają a spektrum ich zastosowań stale się powiększa. Doświadczenia z okresu edukacji zdalnej w czasie pandemii jeszcze wyraźniej ujawniły mocne strony TIK, jak i ryzyka związane z ich

wykorzystywaniem. Powstało wiele opracowań i raportów na ten temat. Mimo iż TIK stanowi popularny przedmiot analiz pedagogicznych, Autor nie odnosi się do najnowszych publikacji na ten temat. W mojej opinii jest to istotny brak. Dynamika rozwoju możliwości wykorzystywania technologii w pracy edukacyjnej sprawia, że aktualizacja wiedzy jest tu bardzo istotna. Analiza publikacji, na podstawie których Autor opracował rozdział wskazuje, że pominięte zostały najnowsze opracowania. Brakuje także krytycznego spojrzenia na rolę TIK w kształceniu zawodowym.

Nie jest dla mnie zrozumiałe umiejscowienie w strukturze pracy rozdziału poświęconego konstruktywistycznym teoriom uczenia się. Autor opisuje te koncepcje, ale nie uzasadnia, jakie znaczenie mają one dla tematu pracy i konceptualizacji badań. Niedostatecznie jest tu ujawniona intencja Autora. Koncepcje te mogą stanowić podstawę do projektu badawczego i tło do interpretacji pozyskanych danych, jednak Autor mógłby wyraźniej zasygnalizować, w jaki sposób teorie te inspirowały jego myślenie w kontekście prezentowanych zagadnień. Analizując metodologiczne założenia badań mogę stwierdzić, że Autor wykorzystał procedurę badań typową dla badań ilościowych. Mimo że deklaruje zaprojektowanie badań mieszanych, to wykorzystanie w ramach grupy fokusowej wywiadu nie nadaje badaniom charakteru jakościowego. Tym bardziej, iż analiza uzyskanych danych także ma charakter ilościowy. Ponadto większość pytań z kwestionariusza wywiadu ma charakter zamknięty.

Zwracam uwagę na problem z przedmiotem badań. W mojej opinii są nim opinie respondentów na temat ich kompetencji zawodowych. Zastosowanie metody sondażu diagnostycznego wskazuje, iż analizowane są deklaracje na temat kompetencji a nie same kompetencje. W badaniach nad kompetencjami najczęściej wykorzystuje się metody behawioralne i obserwacje, a w koncepcji badań tych rozwiązań diagnostycznych Autor nie zastosował. W konsekwencji problemy badawcze także powinny odnosić się do opinii, deklaracji, samooceny respondentów, a nie do samych kompetencji. Sam Autor opisując wskaźniki zwraca uwagę na to, iż mają charakter inferencyjny i są nimi deklaracje, opinie i refleksje uczniów. Ten błąd ma konsekwencje w części empirycznej. Mimo że Autor deklaruje analizę poziomów kompetencji zawodowych czy poziomu wykorzystywania przez uczniów TIK, to są to jednak analizy deklaracji respondentów. W kontekście wymagań związanych z walidowaniem kompetencji precyzja w rozróżnianiu deklaracji od rzeczywistych zasobów kompetencyjnych wydaje się być szczególnie istotna.

Autor dokonał bardzo szerokich badań. Liczba respondentów to 734 uczniów szkół branżowych. Są to reprezentanci 14 branż, dominują uczniowie z branży mechanicznej. Nie ma jednak informacji z czego ta dominacja wynika i na jakiej podstawie dokonano doboru takiej próby badawczej. Tak liczebna grupa badanych jest mocną stroną pracy. Uzyskane dane dają podstawę do uogólnień i projektowania wniosków o charakterze praktycznym i aplikacyjnym. Badania zostały zrealizowane z planowo, z zachowaniem standardów właściwych badaniom sondażowym.

Analiza danych ma charakter statystyczny i opisowy. W pierwszej części analizowana jest samoocena uczniów w zakresie poszczególnych kompetencji. W dalszej części oceniane są relacje między zmiennymi. Tak jak już zaznaczyłam wcześniej, problemem jest sposób zdefiniowania zmiennych. Autor utożsamia opinie respondentów z poziomem ich kompetencji. Ten błąd sprawia, że zaprezentowane relacje między zmiennymi powinny zostać poddane ponownej analizie i interpretacji. Niemniej jednak uważam, że zaprezentowane dane mają wartość poznawczą. Z pewnością stanowią inspirację do dalszych badań w obszarze pomiaru i oceny kompetencji zawodowych i prowokują ważne w perspektywie pedagogicznej pytanie, jak można diagnozować i/lub walidować kompetencje zawodowe. Pytanie to jest istotne nie tylko dla nauczycieli zawodu, ale także dla doradców zawodowych, których jednym z zadań jest rozwijanie kompetencji uczniów w zakresie rzetelnej samooceny stanowiącej podstawę indywidualnych projektów rozwojowych.

Wnioski z badań wskazują na obszary, w których uczniowie szkół branżowych postrzegają własne kompetencje zawodowe jako mocne strony i obszary, które oceniają jako słabsze. Ten wniosek wydaje mi się szczególnie ważny. Może stanowić inspirację dla nauczycieli szkół branżowych w zakresie projektów rozwojowych dla uczniów. Można założyć, że projekty te będą różnicowane przede wszystkim branżą, do której należą zawody, w których kształcą się uczniowie. Drugi wniosek o istotnej wartości aplikacyjnej dotyczy wykorzystania TIK w kształceniu w zawodach. Wniosek ten można interpretować w kontekście kompetencji metodycznych nauczycieli zawodu oraz rozwijania kompetencji uczniów do samokształcenia. W kontekście rozwoju technologii można mówić o stale pojawiających się nowych szansach i możliwościach. Poza szkolnym wykorzystaniem TIK pojawia się szeroka perspektywa zawiązana z MOOC's, które mogą stanowić nie tylko uzupełnienie ofert z zakresu edukacji formalnej, ale także sposób na realizację aktywności związanych z samokształceniem.

Mimo wskazanych w recenzji uwag krytycznych pracę oceniam pozytywnie. Mając na uwadze usterki w konceptualizacji badań oraz momentami niespójną prezentację założeń teoretycznych, dostrzegam wartość pracy w zaprezentowaniu wybranej przez Autora perspektywy myślenia o kompetencjach zawodowych w kontekście ich oceny i rozwoju. Technologie informacyjno-komunikacyjne zostały tu ukazane jako jedno z dostępnych narzędzi w tym zakresie. Ważne jest, iż Autor oddał tu głos uczniom, rozpoznał ich opinie i deklaracje. Jest to nowatorskie ujęcie, szczególnie w odniesieniu do uczniów szkół branżowych I stopnia. Walorem pracy jest inspiracja do refleksji nad potrzebą rozwijania kompetencji uczniów szkół branżowych do efektywnego wykorzystywania technologii informacyjno-komunikacyjnych także do rozwoju zawodowego. Pan mgr Mirosław Bobek wykazał się nie tylko znajomością zagadnień związanych z kształceniem w zawodach, ale także metodyczną wrażliwością wynikającą z praktyki pedagogicznej. Ta umiejętność przekładania teoretycznych i badawczych ustaleń na praktyczne rekomendacje jest z pewnością mocną stroną doktoranta.

Konkluzja

Uwzględniając walory poznawcze pracy, ważność omawianych zagadnień, sposób analizy wskazanego w temacie zagadnienia, a jednocześnie mankamenty pracy, stwierdzam, iż recenzowana praca w wystraczającym stopniu spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim określone w ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (DZ.U. 65, poz. 595 z późn. zm.) i w związku z przepisami ustawy z dnia 20 lipca 2018 Prawo o szkolnictwie wyższym wnioskuję o dopuszczenie Pana magistra Mirosława Bobka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Małgorzata Roschke